Bild Judiska Museet Stockholm – Förintelsen ID 45

De danska judarnas flykt över Öresund 1943

Vikens Sjöfartsmuseum

Hamnplan - Viken

text: Carl-Johan Jargenius

Stranden i Gilleleje med Kullaberg i bakgrunden

De danska judarnas flykt över Öresund 1943

I Danmarks historia under andra världskriget framstår de danska judarnas framgångsrika flykt till Sverige som en av de absolut största händelserna. På bara ett par veckor flydde nästan hela den judiska befolkningen över Öresund till Sverige. Flykten berörde hela Skånes västkust. Efterhand drog sig flyktingsströmman allt längre norrut, mot Gilleleje.

Hamnen och fiskebåtarna i Gilleleje blev räddningen för många. Målet för flyktingarna blev Höganäs och de små hamnarna i Kullabygden. Nära en femtedel av alla judiska flyktingar från Danmark steg iland – till räddningen – i Höganäs.

Hundratals flyktingar kom varje dygn till Höganäs under de första veckorna i oktober 1943. Stadens invånare ställde upp på ett sätt som än i dag hedrar bygden. Under ledning av tullmästare Gunnar Nilsson arbetade stadens läkare, sjuksköterskor, polis, brandkår, Röda Korset, lottakåren och hundratals frivilliga dygnet runt för att ta emot flyktingarna.

Vikens Sjöfartsmuseum uppmärksammade denna händelse med en temautställning i samband med 70-årsminnet 2013. Utställningen har sedan dess visats på flera museer i Skåne. Utställningen visas 2021 ännu en gång på Sjöfartsmuseet i Viken.

För att sätta den svenska publiken in i vad som hände dessa nätter i oktober 1943 har Carl-Johan Jargenius vid Vikens Sjöfartsmuseum sammanställt denna skrift om bakgrunden till flykten och hur den genomfördes.

För en fördjupad beskrivning av händelserna hösten 1943 rekommenderas boken ”Livlinan, De danska judarnas flykt i oktober 1943, de illegala transporterna över Sundet samt mordet på Jane Horney”, av Lennart Rasmusson (Höganäs Bokhandel och Förlag 2019).

Vikens Sjöfartsmuseum

Lars Reuter
ordf

Danmark 1940 -1943

Den 9 april 1940 besätter tyska trupper hela Danmark inom loppet av några få timmar. Trettiotre tusen tyska soldater tränger in i Danmark kl 4 på morgonen. Tyskarna säkrar snabbt förbindelserna mellan Jylland och Fyn och färjetrafiken över Stora Bält. Flera större städer, hamnar och flygplatser besätts tidigt på morgonen. På några ställen uppstår skottväxling. I Köpenhamn stiger en bataljon iland från fartyg, som just lagt till i hamnen. Tyska soldater tränger in i den danska huvudstaden. En kort eldstrid uppstår med vakten vid kungens slott Amalienborg.

Över Köpenhamn kretsar tyska bomb- och jaktplan. De skjuter snabbt ner ett gammalt danskt jaktflygplan som försöker undkomma. Övriga danska plan förstörs redan på marken.

Tyskarna överlämnade en lista med tretton krav till den danska regeringen. Om kraven inte följs skulle Köpenhamn bombas. Tyskarnas motiv var att skydda landet mot brittisk aggression. Danmark hade inget att frukta enligt tyskarna. De kommer som vänner. Men alla danska militära anläggningar och militärt materiel måste ställas till Tysklands förfogande. Radio och tidningar fick endast sända och trycka sådant som tyskarna godkänt.

Klockan 6 på morgonen den 9 april meddelar den danska regeringen att all kamp skall inställas. Danmark var besatt.

Tyskarna låter den danske kungen Christian X och den danska regeringen sitta kvar. Tyskarna besätter Danmark för att kunna transportera trupper och krigsmaterial till Norge. Tyskarna vill också att Danmark ska leverera livsmedel till Tyskland. Tidvis svarar Danmark för en tiondel av Tysklands behov av livsmedel. Även danska varv och industrier levererar viktiga produkter till Tyskland.

Både tyskarna och den danska regeringen vill ha lugn och undviker därför att provocera. Den danska regeringen meddelar att så länge den är med och styr landet kommer inget att ske med judarna. Dansk lag, danska domstolar och dansk polis står för lag och ordning i landet.

Den danska regeringen tillmötesgår vissa krav från den tyska ockupationsmakten för att undvika strängare åtgärder från tyskarnas sida. Regeringen förhandlar med tyskarna för att stoppa nya krav. Det är en ständig balansgång.

Samarbetspolitiken gör att det under 1940 och 1941 är relativt lugnt i Danmark. Sommaren 1941 anfaller Tyskland Sovjetunionen. Det blir startskottet för en jakt på kommunister i Danmark. Tyskarna fängslar med hjälp av dansk polis nära 500 personer som påstods vara eller var kommunister. De interneras i Horserödslägret utanför Helsingör.

Vid årsskiftet 1941-1942 släpps två danska motståndsmän ner med fallskärm över Danmark. Därmed inleder den brittiska organisationen SOE[1] sitt stöd för att bygga upp en motståndsrörelse i Danmark. Under 1942 etableras flera motståndsgrupper runt om i Danmark. Kommunisterna blev de som först organiserade en motståndsrörelse mot tyskarna.

I början av 1942 kräver tyskarna att judar inte får inneha offentliga ämbeten och inte ha positioner som kommer i kontakt med den tyska ockupationsmakten. Danska regeringen avslår kravet.

Tyskarna sätter ökad press på den danska regeringen. Bland annat tvingas regeringen acceptera att Tyskland rekryterar danska män till "Danska Frikåren", som ingår i den tyska armén. Danska män deltar frivilligt som officerare och soldater i kriget mot Sovjetunionen.

Den 26 september 1942 sänder Hitler ett vänligt telegram till kung Christian X på hans 72-årsdag. Det var en helt normal diplomatisk gest, där statsöverhuvuden tillönskar varandra lycka och framgång. Men kungens svarstelegram till Hitler är kort och kyligt - "udtaler min bedste tak". Ingen tillönskan om lycka och framgång. Hitler och nazisterna blir rasande och kräver hårdare tag i Danmark.

Kungen, som före kriget inte varit särskilt folklig eller populär, blev nu en central och för hela landet samlande symbol. Kungen och kronprinsen följde aktivt utvecklingen och konsulterades regelbundet av regeringen.

Tyskarna och Hitler hade stor respekt för kungahuset och försökte undvika konfrontation med kungen. Kungens dagliga ridtur längs Köpenhamns gator blev en stark symbol inte bara för folket utan även för omvärlden. Kungen hade också vid flera tillfällen direkt kontakt med de judiska ledarna i Danmark.

Läget skärps ytterligare under 1943. Omfattande demonstrationer, strejker och sabotageaktioner genomförs i Odense, Esbjerg, Aalborg och Fredrikshavn. Motståndsgrupperna genomför sabotage mot järnvägar och fabriker som tillverkar utrustning till tyskarna. Tyskarna kräver hårda straff för sabotörer, men danska domstolar dömer de skyldiga till milda straff.

1. Special Operations Executive, en av brittiska regeringen 1940 skapad organisation för att bygga upp och understödja motståndsrörelser i Tyskland och i av Tyskland ockuperade länder.

Den danska regeringen får det allt mer besvärligt att balansera mellan nya tyska krav och önskan om att så långt möjligt skydda den danska befolkningen mot tyska övergrepp.

Till slut tar tyskarna över. Den 29 augusti 1943 införs undantagstillstånd. Ett stort antal danskar - statstjänstemän, journalister, militärer och poliser interneras. Danska flottan sänker alla sina fartyg med undantag för några få fartyg som lyckas fly till Sverige.

Den danska regeringen inser att den inte längre kan regera landet. Regeringen avgår.

Augusti 1943

Nu gäller inte längre den danska regeringens löfte till judarna. Tyskarna bestämmer att Danmarks judar, i likhet med vad som skett i övriga ockuperade länder, ska tas till fånga och skickas till koncentrationsläger.

Redan under sommaren 1943 inleds flykten. Dansk - Svensk Flyktingetjeneste skaffar under ledning av den svenska advokaten Ivar Philipson och den danske journalisten Leif Hendil fartyget Julius. Med Julius och andra fartyg transporterar organisationen fram till krigets slut cirka 2 000 personer, såväl judar och som andra danskar som var tvungna att lämna Danmark.

Den danska regeringen överväger under september 1943 att förekomma tyskarna genom att internera judarna i ett läger i Danmark. Men planen genomförs inte. Det skulle vara alltför lätt för tyskarna att ta över hela lägret och deportera alla judar till tyska koncentrationsläger.

Flera höga tyska befattningshavare och militärer i Danmark är tveksamma. En aktion mot judarna i Danmark skulle får stora delar av befolkningen att reagera. Den relativt lugna stämningen i Danmark skulle snabbt kunna försämras. En högt uppsatt tysk diplomat i Danmark, G. F. Duckwitz, reser till Stockholm. För statsminister Per Albin Hansson redogör Duckwitz för läget i Danmark och den förestående judeaktionen. Den svenska regeringen sänder en representant till den tyska huvudstaden med budskapet att Sverige är berett internera alla danska judar i Sverige. Men den svenska regeringen får inget svar.

Duckwitz reser tillbaks till Danmark och kontaktar några danska politiker som han känner. Han talar om för dem att natten mellan 1 och 2 oktober ska en razzia genomföras i alla judiska hem. Var judarna bor vet redan tyskarna. Vid ett inbrott i mitten av september hos den mosaiska församlingen togs ett register med alla judars hemadresser.

De danska politikerna kontaktar omedelbart ledarna för den judiska

församlingen i Danmark. Budskapet är att ingen får vistas hemma natten mellan 1 och 2 oktober.

Budskapet kommer som en chock. I över tre år har judarna levt utan att det hänt dem något i Danmark. Alla visste att i andra ockuperade länder hade tyskarna genomfört razzior och fört bort judarna. Men man uppfattade att det inte gällde judarna i Danmark. Därför tvivlade många.

Från Tyskland anländer tyska polistrupper för att genomföra aktionen, som ska pågå i tre timmar sent på kvällen den 1 oktober. I Köpenhamns hamn ligger det stora lastfartyget Wartheland. I lastrummen finns plats för 5 000 fångar..

1 oktober 1943

Razzian kvällen den 1 oktober utförs av tyska hemliga polisen – Gestapo. I razzian deltar också danskar, som mot betalning ställer upp. Enligt order ska alla adresser där det bor judar uppsökas. Om judarna inte öppnar får de tyska poliserna inte bryta sig in. De får inte heller ta med sig något från lägenheterna.

Men tyskarna får bara tag i 202 judar i Köpenhamnsområdet, där nästan alla judar bor. Ytterligare 82 judar fängslas samtidigt i andra delar av Danmark och förs med tåg till Tyskland. Senare under hösten fångas ytterligare 197 judar. Totalt deporteras 481 judar från Danmark.

Av de 202 som tyskarna får tag i i Köpenhamn utgörs en stor del av äldre personer som bodde på ett ålderdomshem. De är för gamla och svaga för att kunna fly. De flesta judar har då redan gömt sig hos danska vänner, i sommarstugor eller bor på pensionat. Många tar sin tillflykt till sjukhus, där de med hjälp av läkare och sjuksköterskor läggs in som patienter i avvaktan på ett flykttillfälle till Sverige.

Lastfartyget Wartheland seglar den 2 oktober som planerat, inte med 5 000 judar utan med 202. Med på båten finns också 150 danska kommunister, som också ska föras till koncentrationsläger. Fartyget går till Swinemünde. Därifrån förs judarna i godsvagnar till koncentrationslägret Theresienstadt i Tjeckien. Kommunisterna förs till koncentrationslägret Stutthof utanför Gdansk.

I Danmark fanns 1943 cirka 8 500 judar. Av dessa var cirka 7 000 danska judar. De övriga var judar som tidigare flytt från Tyskland eller av Tyskland ockuperade länder. Huvuddelen bodde i Köpenhamn.

Kvällen den 1 oktober då Gestapo slog till gömde sig flera tusen judar i området runt om Köpenhamn. De flesta sökte sig norrut längs kusten mot Sverige.

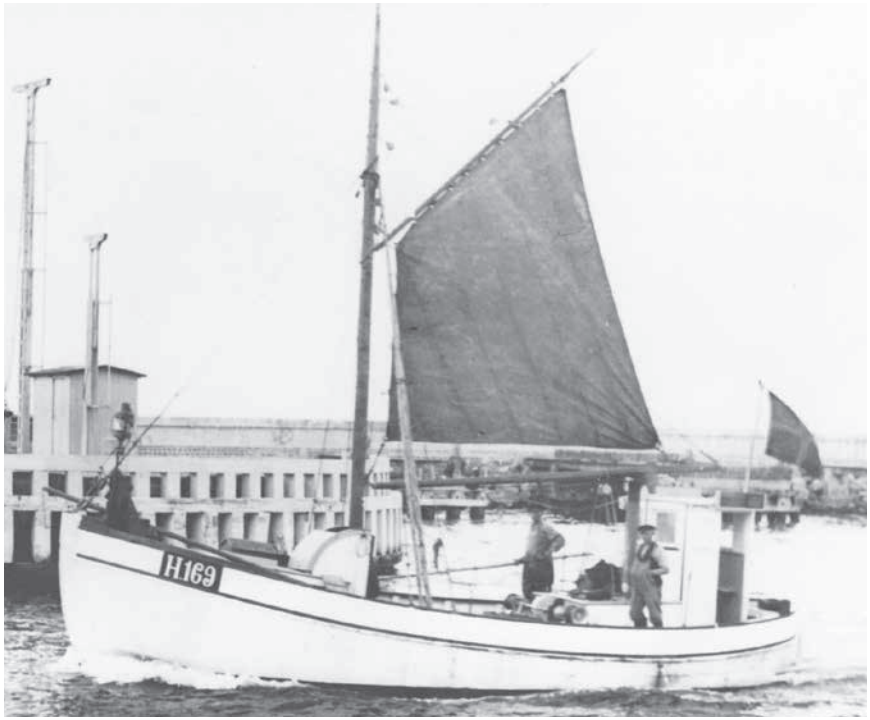

Fiskekuttern Maagen var en av de många fiskekuttrar som gjorde flera turer från Gilleleje till Höganäs med flyktingar i oktober 1943 (bilden, som är tagen efter kriget, tillhör Gunny Bake, Viken)

För att komma över till Sverige behövde de komma i kontakt med någon som hade båt. Privata båtar fick enligt tyskarna inte finnas närmare kusten än 4 km. Det blev alltså fiskarna som fick hjälpa till. Fiskarna hade lämpliga båtar och kände väl till Öresund. De hade särskilda tillstånd från tyskarna och var tvungna att rapportera varje gång de gick ut och när de kom tillbaks med sina båtar.

Den danska regeringen hade varit förutseende. Tidigt inrättades en särskild styrka inom den danska polisen för att vaka över den danska kusten. Syftet var att förhindra att tyskarna själva skapade en sådan organisation. Det visade sig vara en mycket klok åtgärd. Längs hela danska kusten fanns danska kustpoliser stationerade. Tack vare dessa poliser lyckades många judar rädda sig över till Sverige. Men de som främst hjälpte judarna var en stor mängd enskilda personer, som gömde judarna i sina hem eller gårdar, skaffade bilar och pengar till flykten och kontaktade fiskarna.

Flykten

De första dagarna i oktober var flykten ofta oorganiserad och riskfylld. Men bara efter några dagar skapades spontana grupper av lärare, läkare, verkstadsägare och handelsmän som byggde upp organisationer för att snabbt och säkert få över så många judar som möjligt utan att Gestapo skulle komma dem på spåret.

Sådana grupper byggdes bland annat upp i Lyngby utanför Köpenhamn och i Gilleleje. Från sitt hem i Lyngby organiserade gymnasielektor Aage Bertelsen och hans fru Gerda en av de största räddningsaktionerna i dansk historia[2]. Gruppen hade kontakt med fiskarna, samlade ihop pengar, försåg judarna med mat och gömställen under den tid de fick vänta på en båttransport. Man organiserade – ofta tillsammans med den danska kustpolisen – varningsgrupper, som snabbt kunde varna om Gestapo närmade sig. Ofta fungerade studenter som kurirer. De rörde sig mellan kusten och judarnas gömställen. De kunde meddela när transport var ordnad, de ledde judarna ner mot stranden och såg till att de kom ombord.

Fiskarna krävde betalning för sina riskfyllda transporter. I början var priset högt, men senare stabiliserades priserna – mycket tack vare de olika gruppernas inblandning. Grupperna samlade in pengar, dels från de judar som hade pengar, men också från andra personer och organisationer. I flera fall väcktes den lokala bankens direktör sent på kvällen för att bevilja ett lån för att snabbt skaffa fram pengar till en väntande transport. Och det fungerade. Lånen beviljades. Pengarna betalades ut och betalades dessutom senare tillbaks. Trots de stora belopp som var i omlopp blev den ekonomiska delen av aktionen aldrig något problem. Alla flyktingar kom över, oavsett om de kunde betala eller ej.

För fiskarna betydde det extra inkomster. Men om de togs till fånga riskerade de inte bara att bli internerade. De kunde bli av med sin båt och därigenom möjligheten att försörja sig. Transporterna skedde nästan uteslutande i mörker. Judarna fick bud om att en båt väntade. De fick order att två och två så diskret som möjligt följa med ner till hamnen. De fick inte vistas på däck. De fick krypa ner i små utrymmen nere i båten eller gömma sig under presenningar. Båten seglade sedan iväg mot den upplysta svenska kusten. Inga lanternor eller ljus fick synas innan man kom över på den svenska sidan.

Små barn riskerade genom sina skrik att avslöja flykten. Därför fanns

---

2. Aage Bertelsen Oktober 43 Oplevelser og tillstande under Jødeforfølgelsen i Danmark, Jydsk Centraltrykkeri´s forlag Århus 1952

Kyrkan i Gilleleje

i flera fall danska läkare och läkarstudenter till hands, som kunde söva ner de små barnen. I några fall var man så orolig för att barnen skulle avslöja flykten att barnen lämnades kvar i Danmark till danska familjer som tog hand om barnen tills en säker flyktingtransport kunde ordnas eller i några fall ända till kriget var över.

Många judar tillbringade dramatiska dygn i norra Själland i väntan på flykten. Särskilt dramatiskt blev det i Gilleleje[3], dit många judar sökt sig. I Gilleleje, som ligger längst upp på Själland, finns en stor fiskehamn. Där fanns inte bara ett stort antal fiskebåtar. Dit sökte sig ofta även större fartyg för tillfälligt skydd och väntade på bättre väder.

Efter att razzian den 1 oktober avslutats genomförde Gestapochefen i Helsingör, Hans Juhl, på eget initiativ flera razzior i Gilleleje. Den första genomfördes den 3 oktober. Natten mellan den 6 och 7 oktober gömde sig 80 judar på kyrkans loft. På natten trängde Gestapo in i kyrkan och upp på loftet där de togs till fånga. Endast en ung man lyckades hålla sig gömd i tornspiran. Tillsammans med judar som gömt sig på andra platser i Gilleleje samlade Gestapo ihop 107 judar, som fördes till Horserödslägret utanför Helsingör. Därifrån släpptes några få, som av tyskarna inte ansågs vara judar. De övriga fördes med tåg söderut till koncentrationsläger.

3. Christian Tortzen, Gilleleje Oktober 1943 under jødernes flugt for nazismen, Fremad 1970

Efter att Gestapo anlänt blev läget i Gilleleje så kaotiskt att en grupp Gillelejebor kände sig tvungna att organisera upp transporterna. Den 8 oktober samlades en grupp invånare i Gilleleje och skapade den så kallade judekommittén. Fortfarande fanns flera hundra judar kvar i och utanför Gilleleje. Transporterna skedde nu från öppna stränder väster och öster om Gilleleje. Kommittén höll ordning på var judarna fanns, försåg dem med mat, kontaktade fiskarna och ordnade betalning. Eftersom fiskebåtarna inte kunde gå ända in på de långgrunda stränderna var man tvungen att föra ut judarna med små båtar till de väntande fiskebåtarna, som låg några hundra meter ut från stranden. Eftersom alla små båtar och kanoter var förbjudna vid kusten gömdes de på olika sätt när de inte används.

Allt eftersom Lyngbygruppens gömställe i det gamla tegelbruket vid Humlebæk blev osäkrare förde även Lyngbygruppen upp sina flyktingar mot Gilleleje. Nu användes framför allt stränderna vid Smidstrup, några kilometer väster om Gilleleje. In till Gilleleje vågade man sig inte. Vid Smidstrup fanns stora skogsområden med tomma sommarstugor. Stugorna användes flitigt som gömställen för flyktingarna i väntan på båttransporterna. Den lokala handelsmannen Gilbert Lassen hade uppsikten över ett stort antal stugor på vintern då de inte används. Lassen kunde låsa upp och gömma flyktingarna i lämpliga stugor på området.

Fiskebåtarna kunde normalt ta mellan 10 och 20 flyktingar. Vid några tillfällen kunde väntande större fartyg användas för flyktingtransporter. Vid tre tillfällen transporterade stora skonerter mellan 100 och 200 flyktingar. Skonerten M.A. Flyvbjerg, som låg och tog emot flyktingar i Gilleleje hamn, fick den 6 oktober hastigt ge sig iväg då Gestapo var på väg mot Gilleleje. 186 flyktingar hann komma ombord innan hon seglade mot Höganäs.

Vid flera tillfällen behövde inte båtarna med flyktingarna gå ända in till svensk hamn. Om vädret tillät kunde flyktingarna klättra över till svenska båtar som mött upp vid den svenska territorialvattengränsen (cirka 5 km från land).

Horseröd i dag

Mottagandet i Sverige

I Sverige väckte den plötsliga flyktingströmmen uppmärksamhet. Tidigare under kriget hade enstaka båtar med flyktingar kommit. Nu kom varje dygn flera hundra flyktingar. Längs hela kusten från Falsterbo till Kullen. Enstaka flyktingar tog sig också från Jylland till Göteborg och från Bornholm, Lolland och Fyn till Skånes sydkust. Mot slutet koncentrerades flyktingströmmen allt mer till norra delen av Öresund närmare bestämt från trakten omkring Gilleleje till Höganäs.

Den svenska kusten bevakades 1943 noga. Det fanns militära vaktposter dygnet runt i alla hamnar. Det gjorde att annalkande flyktingbåtar även på natten upptäcktes tidigt. Militär, polis och tullare kunde snabbt ta hand om flyktingarna, vilket var viktigt, eftersom fiskebåtarnas skeppare ville tillbaks till Danmark så fort som möjligt för att deras tur till Sverige inte skulle upptäckas.

Alla flyktingar skulle registreras, så att svenska myndigheter visste vilka som fanns i landet. Man ville också förhindra att kriminella eller spioner tog sig in i landet.

Tidigare hade det varit svårt för utlänningar att ta sig in i Sverige. Invandringspolitiken var mycket restriktiv. I stort sett släpptes bara de in som skulle vidare till andra länder.

Tack vare Duckwitz´ besök i Stockholm och den svenske ambassadörens von Dardels ansträngningar, meddelade den svenska regeringen i radio och via Tidningarnas Telegrambyrå den 2 oktober att Sverige skulle ta emot alla danska judar som flydde till Sverige. Då hade redan flera hundra danska judar kommit till landet. De närmaste veckorna skulle närmare ytterligare sju tusen flyktingar komma.

Det gjorde att myndigheter, organisationer och privatpersoner fick ställa upp för att ta emot de nyanlända de första dagarna innan mer permanenta uppehållsställen kunde ordnas. Många inkvarterades i skolor, som redan tidigare förberetts som fältlasarett i händelse av att Sverige också skulle bli angripet. Där fanns sängar, madrasser och lakan.

Röda korsets personal fick ställa i ordning klassrum och gymnastiksalar som tillfälliga förläggningar. Lottakåren fick laga mat och hjälpa till på alla sätt. Inte minst att ta hand om barn och gamla som hade svårt att klara sig på egen hand. I all hast öppnades också förutom skolor vinterstängda pensionat och hotell – t ex Ramlösa Brunn, Örenäs slott och Grand Hotell i Mölle. Många privatpersoner erbjöd sin hjälp. Det var många skånska hem som öppnade sina dörrar för de danska flyktingarna de första nätterna i oktober 1943.

Vissa nätter kom så många flyktingar att de lokala bussbolagen fick sända ut bussar på natten för att hämta upp flyktingarna i många av de små orterna dit flyktingarna anlänt för att föra dem vidare till de större uppsamlingsplatserna i städerna.

Flyktingarna var medtagna efter att ha hållit sig gömda under flera dygn och efter en orolig färd över Öresund i oktobernatten. Men de flesta var friska och kunde därför snabbt finna sig till rätta så gott det gick i det nya landet.

Bild Judiska Museet Stockholm ID 256

Röda korset bäddar sängar i klassrummen på Eric Ruuthskolan och Lottorna serverar mat (foto Höganäs kommuns bildarkiv)

Efter hand fördelades flyktingarna över landet. De som hade bekanta och släktingar kunde ordna vistelsen på egen hand. För övriga ordnades vistelsen genom att 45 pensionat och andra förläggningar öppnades runt omkring i Sverige. Många flyktingar lyckades också få tillfälliga arbeten i Sverige. Barnen fick börja i svenska skolor tillsammans med svenska barn. I Lund, Helsingborg, Göteborg, Jönköping och Norrköping ordnades särskilda skolor för de danska flyktingbarnen. Danska studenter fortsatte sina studier vid Lunds Universitetet.

Klass 3 i Winzentska skolan i Helsingborg hösten 1943. Klassen har fått sex nya elever, tre judiska pojkar och en judisk flicka från Danmark, ett finskt krigsbarn och en pojke som flytt från Holland med sin svenska mamma (fotot tillhör Gunilla Bergman Viken)

Men det var ingen lycklig tid för flyktingarna. Många familjer var splittrade. Pappa, mamma, syskon eller andra familjemedlemmar saknades. Någon var kvar i Danmark. Andra kanske i koncentrationsläger. Levde de överhuvudtaget? Ovissheten var stor. Ofta kom sanningen fram först efter krigets slut. Det var inte alltid positiva sanningar.

Efter kriget återvände de flesta flyktingarna till sina hem i Danmark. I många fall fanns deras lägenheter och hus kvar i det skick de lämnat dem i stor hast drygt 20 månader tidigare. De danska myndigheterna hade nämligen omedelbart efter flykten sett till att judarnas efterlämnade bostäder låstes. Det hände att enstaka flyktingar blev kvar i Sverige, framför allt unga människor som under vistelsen i Sverige funnit kärleken.

Theresienstadt

De danska judarna fördes till koncentrationslägret Theresienstadt inte långt från Prag. Theresienstadt är en gigantisk fästningsanläggning från slutet av 1700-talet med rader av kaserner, murar, skansar och vallgravar. Lägret användes i första hand som genomgångsläger för judar från hela Europa. Slutdestinationen var oftast utrotningslägren i Polen. Av de 140 000 fångarna i Theresienstadt fördes 88 000 till dödsläger i Polen, främst Auschwitz. 33 000 fångar dog i Theresienstadt. Vid krigsslutet

Armbindel och identitetskort från koncentrationslägret Theresienstadt (Terezin på tjeckiska)
Judiska Museet Stockholm
Förintelsen ID 48 och ID 54

fanns 17 000 fångar i lägret. Av de danska judarnas som fördes till Theresienstadt dog 52 under vistelsen i lägret. De överlevande danska judarna kom tillbaks till Danmark via Sverige våren 1945 med de "Vita Bussarna".

Danska myndigheter hade under ett besök av Adolf Eichmann[4] i Köpenhamn i november 1943 fått försäkringar om att de danska judarna inte skulle behöva transporteras vidare. De skulle förbli i Theresienstadt. Danska Röda Korset kunde sända matpaket till judarna i Theresienstadt. Fästningen visades tidvis upp för utlänningar av tyskarna för att visa att fångarna fick en god behandling. Danska myndigheter och Röda Korset kunde sommaren 1944 besöka de delar av lägret, där de danska judarna hölls fångna. Inför dessa besök gjordes stora ansträngningar för att försköna lägret. Men mellan besöken dog fångarna av sjukdomar och svält i det överfyllda lägret.

Inte alla danska judar mötte detta öde. Några få lyckades stanna i Danmark hela kriget. Några få sändes tillbaks till Danmark från koncentrationslägren. Några för att de inte räknades som judar enligt de tyska judelagarna. Andra för att deras arbete var så betydelsefullt för tyskarna att de hellre behöll dem i Danmark.

4. Adolf Eichmann var tysk SS-officer och en av de ledande när det gällde att organisera och genomföra Förintelsen –utrotningen av Europas judar.

Hur kunde det gå så

Sammanlagt kom 7906 judar[5] och personer gifta med judar från Danmark till Sverige under kriget. Framgången bakom den omfattande flykten var inte bara enastående insatser från organisationer och enskilda personer i Danmark och Sverige utan också inställningen bland många tyskar, både i ledande positioner inom den civila administrationen och bland militärer. Många enskilda tyskar upplevde aktionerna mot judarna som tveksamma eller motbjudande. Tyska militära ledare och soldater markerade vid flera tillfällen passivitet och avståndstagande. Det var inte deras uppgift att jaga judar. Tyska flottan hade inga bevakningsbåtar i Öresund under oktober 1943.

Ansvaret för judeförföljelserna faller främst på de nazistiska ledarna i Tyskland och deras hantlangare, främst inom Gestapo och SS[6].
I Danmark fanns också många nazistiska beundrare som inte drog sig för att lämna ut sina landsmän till de nazistiska bödlarna.

Att Sverige stod utanför kriget var förutsättningen för den lyckade flykten. Sverige, som fram till 1943 hade fört en tveksam men nödvändig eftergiftspolitik gentemot Tyskland, kunde nu aktivt medverka i en stor räddningsaktion. Regering, myndigheter, organisationer och allmänheten fick nu chansen att ställa upp. Och det gjorde man i överraskande stor utsträckning. Inte minst i Höganäs.

5. Enligt en av Julius Margolinsky utarbetad undersökning maj 1945 redovisad i publikationen "En mur af mennesker" Danmark i Oktober 1943, Jødernes redning fra udslettelsen, Tiderne Skrifter 1993
6. SS var en speciell militär organisation nära knuten till nazistpartiet. Organisationen svarade för många förbrytelser och övergrepp – framför allt i samband med Förintelsen.

Källor:
Förutom de i texten redovisade samtida dokumenten hänvisas främst till
Claus Bundgård Christensen, Joakim Lund, Niels Wium Olesen, Jakob Sørensen, **Danmark Besat** Krig og hverdag 1940-45, Informations forlag, København 2009
Sofie Lene Bak, **Ikke noget at tale om**, Danske jøders krigsoplevelser 1943-1945, Dansk Jødisk Museum, København 2010
Aktuella sidor som uppmärksammar de danska judarnas flykt:
www.oktober43.dk
www.oktober43.se
www.holocaust.dk

Skriften är producerad av Vikens Sjöfartsmuseum med stöd av Höganäs kommun.

En av många berättelser från flykten

Den 1 oktober, vid en razzia vid den judiska nyårshelgen, kom vi till synagogan. Där meddelades att en razzia var planerad till natten. Vi uppmanades att inte gå hem och att varna så många som möjligt.

Vi for ut till Snekkersten, till fiskarfamiljen som vi hyrde sommarstuga av. De tog emot oss på ett fantastiskt sätt. Fiskaren lovade ordna vår överfart till Sverige. Vi skulle promenera två och två i sakta mak ner till stranden. Vi låg under däck, under en presenning. Det luktade fisk. Motorn gick igång, tuff, tuff, tuff. Efter en stund var vi på svenskt vatten och fick komma upp. Vi var räddade. Båten kom till Råå.

Det första vi såg var soldater. Under en sekund blev jag rädd och tanken for genom huvudet att vi blivit lurade. Men så sa dom på skånska "Välkomna till Sverige!"

Vikens Sjöfartsmuseum
Hamnplan Viken
www.vikensbyaforening.se/sjof.html